

І.М. Щербакова

ORCID id 0000-0001-5900-5189;

А.В. Вертель

ORCID id 0000-0003-2247-7443;

С.М. Дмитрук

ORCID id 0000-0001-6434-2817

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ МОТИВІВ ДОНОРСТВА КРОВІ

У запропонованій статті колектив авторів вперше висвітлює науковий проект, який був підготовлений та почав реалізовуватися наприкінці 2015 року на базі Сумського обласного центру служби крові (СОЦСК) як прикладне дослідження, спрямоване на визначення соціально-демографічних характеристик донорів та мотиваційного простору донорства різних соціально-демографічних груп м. Сум. Авторами через розкриття змісту, структури та етапів проекту презентовано концептуалізацію дослідження мотивів донорства крові різних соціально-демографічних груп донорів м. Сум.

Ключові слова: донор, донація, мотив, мотивація, трансфузіологія.

© Щербакова І.М., Вертель А.В., Дмитрук С.М., 2016

Вступ. Проект дослідження донорського руху м. Сум (далі — проект дослідження мотивації донорства крові різних соціально-демографічних груп донорів м. Сум) був ініційований авторами цієї статті і спрямований на моніторинг донорського середовища, що дасть змогу, на переконання авторів, простежити ставлення до питань донорства крові.

Впевнені, що в умовах кризового сьогодення, на фоні стрімкого зниження донорського контингенту і зростання попиту на компоненти і препарати крові впровадження подібних ініціатив є вкрай актуальним і доречним. Саме тому за нашої ініціативи на базі ТОВ «СОЦСК» вперше в м. Сумах та Сумській області розпочався науковий проект дослідження демографічної структури та мотивації донорства крові різних соціально-демографічних груп донорів міста.

Мета статті — концептуалізація проекту дослідження соціально-демографічних характеристик і мотивації донорства крові різних соціально-демографічних груп донорів м. Сум.

Виклад основного матеріалу. Запропонована концептуалізація проекту дослідження мотивації донорства крові різних соціально-демографічних груп донорів є першою спробою пояснення теоретичної організації дослідження, схематизації існуючих зв'язків основних наукових дефініцій, що відтворюють предметне поле дослідження, концептуальної моделі проекту, що розкриває найбільш суттєві його сторони.

Концептуалізація має на меті відтворення мінімально необхідних концепт-конструктів, що дасть змогу читачеві скласти загальні уявлення про запропонований науковий проект.

Дослідження проблеми. Зниження мотивації до добровільного донорства крові при постійно зростаючому попиті на клінічне застосування донорської крові (її компонентів) і виробництво препаратів крові є актуальною проблемою сучасної трансфузіологічної науки і практики, оскільки від її розв'язання значною мірою залежить безпека і якість донорської крові та ефективність діяльності служби крові у майбутньому.

Обґрунтування необхідності дослідження. За даними Інформаційного бюлетеня ВООЗ № 279 за червень 2015 р., показники здачі крові (кількість донацій на 1000 осіб) в країнах з низьким рівнем доходу (в тому числі в Україні) становлять в середньому 3,9 донації, що майже втричі менше, ніж в країнах із середнім рівнем доходу та майже вдев'ятеро менше, ніж в країнах з високим рівнем доходу. При цьому 113 країн світу зі 156, які надали дані, змушені імпортувати лікарські засоби, отримані шляхом фракціонування плазми, і лише 43 країни виробляють їх з плазми, яка збирається в країні.

Зрозуміло, що відповідні та надійні запаси безпечної крові можуть бути забезпечені лише на основі регулярного, добровільного, безоплатного донорства крові, гарантом чого, у свою чергу, є наявність стійкої позитивної мотивації

донорства крові серед первинних та постійних донорів.

Враховуючи те, що резолюція Всесвітньої асамблеї охорони здоров'я (WHA63.12) закликає всі держави-члени розвивати національні системи забезпечення кров'ю на основі добровільного, безоплатного донорства крові та працювати над досягненням мети щодо самозабезпеченості, необхідно підкреслити, що демографічна інформація про донорів та результати дослідження їх мотивації є основним підґрунтям для розробки і моніторингу стратегії із залучення донорів та оптимізації донорського руху в цілому.

Мета проекту: вивчення демографічної структури та мотивації донорства крові різних соціально-демографічних груп донорів м. Сум.

Основні завдання дослідження: аналіз соціально-демографічних показників донорського контингенту; емпіричне дослідження мотивації донорства.

Методичний апарат дослідження: методи теоретичного аналізу (аналітичний огляд літератури); емпіричні методи (анкета «Мотивація донорства крові», розробник І.М. Щербакова); якісний та кількісний аналіз емпіричних даних (статистична обробка за допомогою програми SPSS Statistics).

Концептуалізація реалізації проекту. Проект має три етапи реалізації.

Перший етап передбачає визначення теми, мети, завдань проекту; аналіз дослідження проблеми в сучасній літературі; постановку завдань; уточнення планування проекту.

Задля більш глибокого розуміння сутності мотиваційного поля донорів на першому етапі проекту доцільним є ретельне вивчення джерельної бази стосовно мотивації донорства, дослідження донорства як соціального феномена, визначення психологічних характеристик суб'єктів донорства.

Концептуалізація дослідження проблеми (теоретичний аспект). Сучасна психологічна наука, ґрунтуючись на постнекласичній методології, накопичила значний досвід теоретичних і емпіричних досліджень мотивації. Щодо питання з'ясування домінуючих мотивів донорства крові серед науковців немає єдиної точки зору. На нашу думку, це зумовлено, з одного боку, тим, що при дослідженні мотиваційних чинників донорства крові науковці спираються на різні теоретичні підходи, а з іншого — відсутністю уніфікованого психодіагностичного інструментарію.

Серед сучасних напрямків теоретичних та експериментальних досліджень мотиваційного поля донорів нашу увагу привернули такі: загальний напрямок дослідження мотивації донорів крові та ставлення до донорства (Goette L., Stutzer A., 2008; Niza C., Tung B., Marteau T.M., 2013; Basukala S., Mehrotra S., Yadav P., Hasnain S.S., 2015); дослі-

дження демографічних відмінностей донорів (Charbonneau J., Cloutier M-S., Carrier E., 2015); дослідження мотиваційних аспектів донорства крові в контексті теорії маркетингу (Menezes A.C., Sousa C.V., Cunha G.R., 2015); дослідження гендерних відмінностей донорів (Misje A.H., Bosnes V., Heier H.E., 2010). Зокрема, ми зосередили увагу на працях науковців, які займаються дослідженням мотивації донорства крові у певних регіонах (Петренко М.В., 2009; Потапнев М.П., Карпенко Ф.Н., Никанчик Т.А., Переход З.В., Клестова Т.В., Красько О.В., 2014).

Відповідно до вищенаведеного, у нашому дослідженні донорство крові (донор — від латин. *donare* — той, хто дарує) тлумачиться як «добровільний акт волевиявлення людини, яка передбачає здачу крові та її компонентів для подальшого безпосереднього використання їх для лікування, виготовлення відповідних лікарських препаратів або використання в наукових дослідженнях» (Петренко М.В., 2009, вип. 32, с. 190).

При визначенні мотиваційних чинників донорства крові та їх класифікації слід звернутися до опису детермінант донорської поведінки, зробленого Річардом Титмуссом, якого, погоджуючись із думкою М.В. Петренко (Петренко М.В., 2009, № 4, с. 121), можна вважати фундатором дослідження мотивів донорства крові. Зауважимо, що в умовах комерціалізації трансфузіологічної галузі вкрай актуальним є висловлене у 70-х роках ХХ ст. Р. Титмуссом застереження про негативні наслідки витіснення альтруїстичної мотивації донорства матеріальними стимулами.

Слід враховувати, що задля орієнтації у психологічних аспектах донорства крові, яке, безумовно, є формою просоціальної поведінки особистості, на цьому етапі реалізації проекту варто проаналізувати когнітивні і поведінкові підходи до дослідження феномена донорства. Серед них для нашого дослідження першочергове значення мають розширена модель донорської поведінки Гастона Годіна (про три категорії намірів до донації крові: атитюд (соціальну установку), норми, що сприймаються, та суб'єктивний контроль) (Godin G., 2005, р. 140–149), а також теорія запланованої поведінки Ісака Айзена (про чотири установки донорської поведінки: поведінкові, нормативні, контролюючі, ефекти минулого) (Ajzen I., 1991, р. 179–211).

Отже, аналіз сучасної літератури з проблем мотивації донорства, донорства як соціального феномена та психологічних характеристик донорів є необхідним для розробки плану-проспекту дослідження та забезпечення проекту психодіагностичним інструментарієм. Саме так, на основі ретельного аналізу літератури, на першому етапі дослідження була розроблена анкета «Мотивація

донорства крові» (автор — Щербакова І.М.), спрямована на визначення мотивації донорства крові різних соціально-демографічних груп донорів.

Другий етап передбачає роботу з виконання проекту, а саме:

— анонімне анкетування донорів ТОВ «СОЦСК» з метою вивчення їх мотивації;

— статистичну обробку отриманих даних за допомогою програм SPSS Statistics Document та Microsoft Office Excel;

— якісну характеристику мотивів донорів серед донорів різних груп (за віком, статтю, професією, місцем проживання, стажем донорства тощо);

— ранжування мотивів донорів крові серед респондентів;

— визначення причин, які стимулюють бажання стати донором, факторів, які протидіють здійсненню донорської функції, впливу джерел інформації тощо.

На цьому етапі обов'язково проводиться експертна оцінка існуючої бази донорів ТОВ «СОЦСК», на основі якої формуються узагальнені уявлення про характеристики донорського контингенту, що є важливим при розробці анкети в частині визначення таких соціально-демографічних показників донорського контингенту ТОВ «СОЦСК», як: стать (чоловіки, жінки); місце проживання (жителі міста/села); вік донорів; стаж донорства (вперше, повторно, за потребою, постійно); освіта (середня, середня спеціальна, незакінчена вища, вища); працевлаштування (працюють, тимчасово не працюють, безробітні); матеріальний стан (нижче середнього, середній, вищий за середній, високий); сімейний стан (одружені, неодружені, цивільний шлюб); наявність дітей тощо. Мотиваційні чинники визначаються на основі ретельного вивчення наукових досліджень мотивації донорства.

Основним методом дослідження на другому етапі є анкетування. За допомогою анкетування визначається система мотивації донорів крові та їх соціально-демографічні характеристики. Анкетування має бути анонімним. Донорам пропонується анкета, в якій потрібно вказати демографічні дані (стать, вік, матеріальний і релігійний статус тощо), а також обрати з 12 запропонованих мотивів ті, які вплинули на їх рішення здати кров. При цьому кількість мотивів, що обираються, не обмежується. Мотиви, запропоновані в анкеті, були обрані на основі аналізу різних публікацій з проблеми мотивації донорства крові.

Необхідно розуміти, що результати анкетування не можна вважати репрезентативними. Проте вони дають змогу відтворити спектр мотиваційного поля донорів, визначити фактори, які стримують або стимулюють донорську активність.

Якісний аналіз мотивації донорської активності (відповідно до змісту анкети) має визначити: донорський стаж респондентів; регулярність донорства; стимули-мотиватори донорства; ставлення донорів та їх оточення до участі у донорському русі; ставлення донорів до місця донорства тощо. Обов'язковим елементом якісного аналізу отриманих результатів має бути опис можливих стримуючих факторів участі у донорстві, а також оцінка перспективи переходу до безоплатного донорства.

Третій етап передбачає підбиття підсумків, формулювання рекомендацій щодо оптимізації донорської активності та розробку медіа-проекту, спрямованого на популяризацію донорського руху.

На цьому етапі особливу увагу необхідно приділяти опису умов, які можуть сприяти поширенню безоплатного донорства, механізмам формування позитивної установки на прийняття донорства і участь у ньому, підкресленню соціальної значущості донорства, визначенню найбільш ефективних технологій залучення засобів масової інформації до популяризації донорського руху і формування на рівні суспільної свідомості позитивного образу донора.

Очікувані результати та практична значущість дослідження:

— дослідження соціально-демографічних даних вже зареєстрованих у ТОВ «СОЦСК» донорів допоможе окреслити потенційну групу первинних донорів;

— визначення взаємозв'язку мотивації і соціально-демографічних даних донорів дасть змогу ТОВ «СОЦСК» збільшити продуктивність проведення заходів щодо їх рекрутування задля подальшого постійного, усвідомленого і добровільного донорства;

— виявлення соціально-психологічних характеристик первинних донорів сприятиме визначенню мотиваційних складових, які у подальшому будуть використані для активного залучення їх до донорського руху;

— визначення потенційних причин, які могли б перешкодити здійсненню первинної донорства, дасть змогу розробити комплекс психологічних рекомендацій для донорів та медичного персоналу ТОВ «СОЦСК»;

— наукове обґрунтування програми лояльності до донорів уможливить уникнення надмірних витрат, пов'язаних з неефективністю заходів із заохочення різних груп населення до донорства;

— створення програми постійного психологічного моніторингу донорського контингенту сприятиме здійсненню швидких та ефективних заходів з метою задоволення альтруїстичних, емпатійних та ін. потреб і очікувань донорів;

— оприлюднення результатів дослідження у періодичних наукових виданнях, на конферен-

ціях та форумах зміцнить імідж ТОВ «СОЦСК» як установи, яка використовує науковий підхід в організації своєї діяльності, що також сприятиме підвищенню мотивації та покращенню психоемоційного клімату в колективі.

Висновки. Таким чином, запропонований проект дасть змогу визначити психологічні аспекти мотивації до донорства крові як форми просоціальної поведінки, розробити програму постійного психологічного моніторингу донорського контингенту ТОВ «СОЦСК», спрямовану на визначення тенденцій зміни системи мотивації донорської активності населення, а також розробити відповідні стратегії оптимізації діяльності і підвищення ефективності роботи служби крові.

За умови сприяння ініціативі проекту перспективою подальших наукових розвідок може бути дослідження особистісних характеристик донорів (визначених груп донорів з різною мотивацією) за допомогою тесту мотиваційної структури особистості В.Е. Мільмана, тесту сенсожиттєвих ори-

єнтацій Д.О. Леонтєєва, методики діагностики рівня суб'єктивного контролю Дж. Роттера та методики діагностики рівня емпатійних здібностей В.В. Бойка.

Автори висловлюють подяку дирекції ТОВ «СОЦСК» м. Сум за підтримку ініціативи, співробітникам станції і насамперед всім донорам, які долучилися до участі в анонімному анкетуванні. Вже у перший день проекту було опитано понад 80 донорів. У цілому в цей день у центрі було зареєстровано 147 донорів, завдяки яким заготовлено близько 96 літрів плазми крові.

Сподіваємось, що дослідження, подібні до нашого, будуть системними і проходитимуть регулярно задля популяризації донорства та активізації потенційних донорів у їх приєднанні до донорського руху. Упевнені, що наша ініціатива сприятиме популяризації донорства серед усіх тих, хто піклується про своє здоров'я, тих, кому небайдуже здоров'я і життя інших людей, тих, для кого донорство є візитівкою їх здоров'я і активної життєвої позиції.

ДЖЕРЕЛА

1. *Ajzen I.* The Theory of Planned Behavior / I. Ajzen // *Organizational Behavior and Human Decision Processes.* — 1991. — Volume 50. — № 2. — P. 179–211.
2. *Godin G.* Factors Explaining the Intention to Give Blood among the General Population / Godin G., Sheeran P., Conner M., Germain M., Blondeau D., Gagne C., Beaulieu D., Naccache H. // *Vox Sanguinis.* — 2005. — Volume 89 (3). — P. 140–149. — DOI: 10.1111/j.1423-0410.2005.00674.x.
3. *Петренко М.В.* Аналіз мотивів донорства крові / М.В. Петренко // *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Психологія.* — X. : ХНПУ, 2009. — Вип. 32. — С. 190–197.
4. *Петренко М.В.* Модели и теории, используемые для исследования мотивации донорства крови (анализ актуальных исследований) / М.В. Петренко // *Научные журналы НТУ «ХПИ»: Теория и практика управления социальными системами.* — 2009. — № 4. — С. 120–127.

REFERENCES

1. *Ajzen I.* The Theory of Planned Behavior / I. Ajzen // *Organizational Behavior and Human Decision Processes.* — 1991. — Volume 50. — № 2. — P. 179–211 (English).
2. *Godin G.* Factors Explaining the Intention to Give Blood among the General Population / Godin G., Sheeran P., Conner M., Germain M., Blondeau D., Gagne C., Beaulieu D., Naccache H. // *Vox Sanguinis.* — 2005. — Volume 89 (3). — P. 140–149. — DOI: 10.1111/j.1423-0410.2005.00674.x (English).
3. *Petrenko M.V.* Analis motyviv donorstva krovi [Analysis of Motivations for Blood Donation] / M.V. Petrenko // *Bulletin of Kharkov national pedagogical University named after H.S. Skovoroda. Psycholohiia.* — Kh. : KNPU, 2009. — Vol. 32. — Pp. 190–197 (Ukrainian).
4. *Petrenko M.V.* Modeli i teorii, ispolzuiemyie dlia issledovaniia motivatsii donorstva krovi (analiz aktualnykh issledovaniia) [Models and Theories Used for Study of Motivation for Blood Donation (analysis of current research)] / M.V. Petrenko // *Nauchnyie zhurnaly NTU «KhPI»: Teoriia i praktika upravleniia sotsialnymi sistemami.* — 2009. — № 4. — S. 120–127 (Russian).

Щербакова І.Н., Вертель А.В., Дмитрук С.Н.

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ІССЛЕДОВАНИЯ МОТИВОВ ДОНОРСТВА КРОВИ

В предлагаемой статье коллектив авторов впервые освещает научный проект, который был подготовлен и начал реализовываться в конце 2015 года на базе Сумского областного центра службы крови (СОЦСК) как прикладное исследование, направленное на изучение социально-демографических характеристик доноров и мотивационного пространства донорства разных социально-демографических групп г. Сум. Авторами через раскрытие содержания, структуры и этапов проекта презентована концептуализация исследования мотивов донорства крови разных социально-демографических групп доноров г. Сум.

Ключевые слова: донор, донация, мотив, мотивация, трансфузиология.

Shcherbakova I.M., Vertel A.V., Dmytruk S.M.

CONCEPTUALIZATION OF STUDY OF MOTIVATION FOR BLOOD DONATION

The article is devoted to the conceptualization of the study of motivation for blood donation among socio-demographic groups of donors in Sumy (Sumy region, Ukraine). In this article the group of authors first introduces scientific project, which has been prepared and implemented on the basis of the Sumy regional center of blood service "SRCBS" (Sumy).

The project was conceived as an applied research aimed at studying the socio-demographic characteristics of donors in Sumy, their motivational indicators. The relevance of the study was caused by the need to evaluate the donor's contingent in Sumy, studying a motivation for donation. Researches of socio-demographic characteristics and motivational factors of donors in Sumy and Sumy region were not carried out earlier.

Conceptual-semantic instrument of research includes such concepts as "secondary donor", "donor", "donation", "originating donor", "motive", "motivation", etc. The study was conducted as a voluntary anonymous survey. Tools: authorial questionnaire by I. Shcherbakova: "Motivation for Blood Donation" ("MBD"). 760 respondents took part in the research. In this article the authors of project purposely do not disclose the results. Interpretation of the results will be presented in the subsequent publications.

Taking into account that on the base of the Sumy regional center of blood service "SRCBS" the research of similar kind was conducted first, the authors of project hope, that they paved the base for the monitoring of motivation for blood donation in Sumy and Sumy region.

The proposed project identifies psychological aspects of motivation for blood donation as a form prosocial behaviour, develops the programme of constant psychological monitoring of donor contingent of «SRCBS» aimed at identifying tendencies for changes in motivation system of donor activity of the population as well as develops appropriate strategies of optimization and improvement of efficiency of work in regional center of blood service.

Key words: donor, donation of blood, motive, motivation, transfusiology.

Стаття надійшла до редакції 12.02.2016

Прийнято до друку 15.02.2016